

Arhe XI, 22/2014
UDK 1 Cassirer
130.2
1 : 165.212
Originalni naučni rad
Original Scientific Article

UNA POPOVIĆ¹

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

KASIREROVO RAZUMEVANJE KULTURE.

Filozofija simboličkih oblika kao filozofija kulture

Sažetak: Kasirerovo razumevanje kulture u ovom radu razmatra se s obzirom na celokupni okvir njegove filozofije, odnosno s obzirom na njegovo centralno mesto unutar tog okvira. Pojam kulture pokazuje se kao mesto sistemskog jedinstva Kasirerovog projekta filozofije simboličkih oblika, shvaćene kao filozofija kulture. U tom kontekstu pojam kulture analizira se u pogledu njegove veze sa pojmom simboličkih oblika, odnosno s obzirom na mogućnost njihove adekvatne teorijske obrade, za koju se ispostavlja da je ostvariva jedino kao filozofija kulture.

Ključne reči: Ernst Kasirer, kultura, filozofija kulture, filozofija simboličkih oblika, simbolizacija

Filozofija Ernsta Kasirera (1875-1945), koja se najčešće označava kao filozofija simboličkih oblika, predstavlja jednu od ključnih filozofskih pozicija XX veka koja za svoju okosnicu ima razmatranja kulture. Obrazovan u neokantovskom duhu marburške škole, pre svega pod uticajem Hermana Koena, Kasirer preuzima osnovne neokantovske pozicije upravo u cilju razmatranja problemskog polja kulture, te ih na takav način širi i donekle menja. Štaviše, Kasirerova filozofija često se, pogotovo u poslednje vreme, označava upravo kao jedna filozofija kulture: kao takva je tokom poslednje decenije iznova došla u žižu interesovanja različitih teoretičara, pre svega u kontekstu najšire shvaćenih studija kulture i humanističkih nauka uopšte.²

¹ E-mail adresa autorke: una.popovic@gmail.com

² Up. Verene, D. P., „Cassirer’s Concept of a *Philosophy of Human Culture*”, u: C. Hamlin, J. M. Krois (ed.), *Symbolic Forms and Cultural Studies. Ernst Cassirer’s Theory of Culture*, Yale University Press, New Haven/London, 2004, str. 19; Krois, J. M., „Philosophy of Culture and Cultural Studies: Ernst Cassirer and the Paradigm Change in the ‘Humanities’”, u: G. Foss, E. Kasa (ed.), *Forms of Knowledge and Sensibility. Ernst Cassirer and the Human Sciences*, Høyskole Forlaget, Bergen, 2002, str. 21, 29-31.

Ukoliko Kasirerovu filozofiju prihvatimo kao filozofiju kulture, te ovo razumemo kao uže određenje njegovog razmatranja simboličkih oblika, kao neku vrstu sažimanja njegove osnovne ideje, onda pojam kulture moramo razumeti kao centralni pojam Kasirerove filozofije – pojam, dakle, koji u pozadini vodi njegov interes i određuje karakter razumevanja ostalih njegovih centralnih tema i problema. Upravo u tom kontekstu Kasirerov pojam kulture mora se razumeti kao specifično određen: on se mora razlikovati od drugih filozofskih tematizacija polja kulture, aktuelnih u njegovo vreme, ali se takođe mora precizirati spram njegovih neokantovskih pozicija, a posebno spram načina na koji se one menjaju usled pokušaja da se takvim filozofskim sredstvima zahvati domen kulture. Ovoj vrsti preciziranja biće posvećen naš rad: Kasirerovo razumevanje kulture, dakle, pokušaćemo da predstavimo s obzirom na mesto koje ovaj pojam zauzima u širokom polju problema kojima se ovaj filozof bavi, te s obzirom na uslove pod kojima je koncipiran.

POJAM KULTURE KAO MESTO JEDINSTVA SIMBOLIČKIH OBLIKA

Ukoliko Kasirerovu filozofiju sagledamo s obzirom na njegove neokantovske pozicije, možemo uočiti da pojam kulture ovde istupa u prvi plan usled osobenih istorijsko-filozofskih okvira razvoja ove filozofske škole. Centralni položaj pojma kulture ovde svedoči o pomeranju interesa sa prve na drugu i treću Kantovu *Kritiku*.

Naime, neokantovski povratak Kantu, pre svega unutar marburške škole, favorizovao je *Kritiku čistog uma*, odnosno problem iskustva i veze empirijskih nauka i filozofije. Razlog tome svakako počiva u duhovnoj klimi vremena, koja je bitno obeležena upravo razvojem empirijskih, pozitivnih nauka i njihovim odvajanjem od filozofije u tradicionalnom ključu. Usled toga je i sama filozofija dospela u krizu sopstvenog smisla, te se u tom periodu javljaju mnogobrojni pokušaji da se ona iznova postavi na čvrsto tlo, odnosno da se njen smisao iznova uspostavi s obzirom na empirijske nauke i naporedo sa njima. Neokantovski povratak prvoj Kantovoj *Kritici* jedan je od takvih odgovora; favorizacija prve *Kritike* uslovlila je i osoben pogled na drugu i treću. Takva situacija se menja delovanjem badenske neokantovske škole, koja Kantovu kritičku filozofiju okreće ka pitanjima kulture: ovakav pojam kulture je pre svega određen kategorijom vrednosti, koje se razumevaju kao ono što je opšteg važenja u ovom domenu, odnosno kao ono što usmerava i organizuje ljudsko delanje. Kasirerova pozicija u okvirima razvoja neokantovske škole pokazuje se kao posrednička: on započinje svoje filozofsko delovanje u okvi-

rima marburške škole, odnosno tematizacijom problema saznanja, da bi se kasnije opredelio za jednu teoriju kulture na transcendentalnim osnovama.³

Kada je reč o Kasirerovom razumevanju kulture, prvo pitanje koje se nameće, i koje je posebno zaokupljalo njegove interpretatore, pitanje je o odnosu pojma kulture i širokog polja Kasirerovih analiza koje bi ovaj pojam trebalo da objedini. Naime, Kasirerov rad je u pogledu obima zahvaćenog materijala, pa i tema kojima se neposredno bavio izuzetno ekstenzivan; ovo raznorodno područje istraživanja, koje podrazumeva i preuzimanje rezultata konkretnih empirijskih nauka, Kasirer je najpre teorijski organizovao putem pojma *simboličkih oblika*, u šta, na primer, ubraja religiju, jezik, mit, umetnost i slično. Drugim rečima, na prvi pogled čini se da je pojam simboličkih oblika onaj faktor koji omogućava unutrašnje jedinstvo njegovih filozofskih napora, odnosno koji obezbeđuje da se mnogostrukost ljudskog iskustva sistematizuje na takav način da se izbegne nivelacija jednog njegovog (simboličkog) oblika na drugi. Religija, umetnost, mit, prema Kasirerovoj analizi, oblici su ljudskog iskustva koji se moraju uvažiti kao naporedni, odnosno koji, svaki za sebe, imaju osobeni način oblikovanja tog iskustva, kao i osobene domene i načine važenja.⁴

Međutim, ukoliko je tako, postavlja se pitanje na koji način se ovako shvaćeno mnoštvo simboličkih oblika može razumeti kao u sebi jedinstveno – u kojoj meri pojam simboličkih oblika, s obzirom na način na koji ga Kasirer razume, može da prevaziđe raznorodnost materijala koji zahvata? Naime, budući da su kod Kasirera simbolički oblici shvaćeni ne kao proste apriorne forme, ispražnjene od sadržaja, već upravo kao na specifičan način sadržajno određene forme, raznovrsnost ljudskog iskustva se ovim samo posreduje u raznovrsnost simboličkih oblika; tako se čini da oni ne mogu da posluže kao mesto sistemskog jedinstva tog iskustva, iako predstavljaju oblike njegovog

3 Up. Knjazev-Adamović, S., „Predgovor”, u: Kasirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, prvi deo, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1985, str. 7; Paetzold, H., *Ernst Kasirer zur Einführung*, Junius Verlag, Hamburg, 2002, str. 14-15. Kasirer se pri tome neposredno osvrće i na problem metoda duhovnih nauka, odnosno na spor prirodnih i duhovnih nauka karakterističan za kraj XIX i početak XX veka. On kaže da je je hteo da „strukturu matematičkog i prirodnonaučnog mišljenja učini upotrebljivom za obradu problema duhovnih nauka”, ali je u tom pokušaju uvideo ograničenja razumevanja saznanja koje polazi od modela egzaktnih nauka, odnosno ograničenja tadašnjeg načina koncipiranja teorije saznanja. On kaže: „Da bi se postiglo takvo utemeljenje [metodološko utemeljenje duhovnih nauka – prim. U.P.] trebalo je, čini se, principijelno proširiti plan ove teorije saznanja. Umesto da se ispituju samo opšte pretpostavke naučnog saznavanja sveta, bilo je nužno preći na razgraničavanje raznih osnovnih oblika „razumevanja” sveta i što preciznije shvatiti svojevrsnu tendenciju i svojevrsan duhovni oblik svakog od njih”. Kasirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, prvi deo, str. 17.

4 Up. isto, str. 9.

struktuiranja.⁵ S obzirom na to, čini se da se traženo jedinstvo kod Kasirera nalazi upravo u pojmu kulture, koji figurira kao onaj faktor koji može da ponudi sistemski odnos predstavljenih simboličkih oblika, shvaćen prema jednom organskom modelu; takav sistemski odnos shvaćen je kao suprotnost disperzivnom i razuđenom istraživanju bitno empirijskog polazišta.⁶

Ipak, time se problem samo pomera na drugi nivo: ukoliko je pojam simboličkih oblika trebalo da ponudi jedinstvo raznorodnih područja ljudskog iskustva, te da time obezbedi njegovu koheziju, te ukoliko se ispostavilo da takva strategija ipak ne uspeva u potpunosti, na koji način sada pojam kulture može da odgovori istom zahtevu? Da bismo ponudili odgovor na ovo pitanje, moramo se najpre kratko osvrnuti na Kasirerovo razumevanje samih simboličkih oblika.

Pojam simboličkih oblika, kao centralni pojam Kasirerove filozofije, pre svega ima saznanjano-teorijsku ulogu: on posreduje ono empirijsko i ono formalno, apriorno, na takav način da obe strane drži u fokusu. Pojam simbola, odnosno simboličkog, označava taj prelaz – on posreduje ono pojedinačno, konkretno, kao unapred određeno nekim oblikom zahvatanja i iskustva, te istovremeno označava ono formalno, opšte, kao na pojedinačno i konkretno usmereno.⁷ U tom smislu čovek se kod Kasirera razumeva kao *animal symbolicum*,⁸ a ne kao *animal rationale*: u osnovi ovakvog razumevanja čoveka leži ideja da je simbolička sinteza delatna pre bilo kakve analitičke upotrebe razuma, te kao podležeća svakom iskustvu koje se naknadno može teorijski razložiti na posebne osete.

Velika raznovrsnost motiva i tema koji nalaze svoje mesto u Kasirerovoj filozofiji, stoga, nije posledica empirijskog pristupa – ona predstavlja specifičan napor da se polazeći od već postojeće raznovrsnosti ljudskog iskustva pronađu njeni osnovi, da se utvrdi uslov mogućnosti takvog iskustva, kao i mogućnost zakonitosti njegovih konkretnijih oblika. Drugim rečima, ukoliko ovom problemu pridemo polazeći od kantovskog porekla Kasirerove misli, pitanje je kako se ono formalno i zakonito u osnovama ljudskog mišljenja i iskustva može opravdati na raznolikim slučajevima svoje primene, o kojima

5 Up. Paetzold, H., *Ernst Kasirer zur Einführung*, str. 39, 42.

6 Tako Kasirer kaže: „Naprotiv, poći ćemo od problema ‘objektivnog duha’, od oblička u kojima on postoji i bivstvuje, ali se kod njih nećemo zaustaviti kao kod pukog fakta, nego ćemo pokušati da rekonstruktivnom analizom prodremo do njihovih elementarnih pretpostavki, do ‘uslova njihove mogućnosti’”. Kasirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, prvi deo, str. 55.

7 Up. Isto, str. 34. U tom smislu simbol predstavlja oznaku za osnovnu funkciju saznanja.

8 Up. Schwemmer, O., „Symbolic Worlds and the Unity of Mind”, u: C. Hamlin, J. M. Krois (ed.), *Symbolic Forms and Cultural Studies*, str. 3-19.

nam svedoči sama ljudska praksa: ovako shvaćena Kasirerova misao predstavlja proširenje (neo)kantovskih pozicija u za njega ključnom smislu.

Ocrtano pitanje predstavlja nam novinu Kasirerovog poteza na pregnantan način: ukoliko je, po pretpostavci, ljudsko iskustvo i saznanje u svojoj konstituciji isto za sve subjekte saznanja, što je prisutno već kod Kanta, onda bi ono moralo biti isto i s obzirom na svaki dati i mogući objekt saznanja i iskustva. Međutim, ukoliko se ova teza radikalizuje, te se predmetno polje koje je obuhvaćeno Kantovom kritičkom filozofijom proširi ili produbi ka konkretnijim dimenzijama istraživanja, poput jezika ili mita, onda se za Kasirera javlja sledeća posledica: ono formalno, što je po pretpostavci primenljivo na sve oblike datog materijala percepcije, ispostavlja se kao na osoben način uslovljeno upravo onim na šta se u konkretnom odnosi.⁹ U tom smislu, na primer, razlikovaćemo formalni okvir jezika od formalnog okvira umetnosti, mita i slično. Na takav način Kasirer smera da transcendentelni potez Kantovog mišljenja obogati dodatnim empirijskim sadržajima: utoliko će njegov napor pre svega biti usmeren na pokušaj da se objasni da se simbolizacija odvija već na nivou naše percepcije,¹⁰ odnosno da ona nije proizvod naknadnog povezivanja elemenata iskustva, već da samo iskustvo unapred određuje i konstituše.¹¹

Simbolički oblici, dakle, naznačavaju područja poput nauke i mita, umetnosti i jezika – oni predstavljaju određene sisteme mišljenja, oblike iskustva koje zatičemo u svim epohama i koji se skoro neposredno nameću. Simbolički oblici, shvaćeni kao sistemi ove vrste, sa jedne strane određuju svoje predmete, ali takođe određuju i način na koji se mi postavljamo prema takvim predmetima. Reč je, dakle, o odnosu koji se uspostavlja između subjekta i objekta, a koji je konstitutivan kako za objekt, u smislu toga da nam se on nekako pojavljuje i da nekako za nas važi, tako i za subjekt, jer unapred određuje okvire držanja prema tako zadobijenim predmetima. Na primer, svako bi neposredno

---

9 Up. Marx, W., „Cassirers Philosophie – ein Abschied von kantianisierender Letzbegründung?“, u: H. J. Braun, H. Holzhey, E. W. Orth (hrsg.), *Über Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen Formen*, Suhrkamp, Frankfurt am Mein, 1988, str. 78-79, 81.

10 Simbolizaciju na nivou percepcije, koju shvata kao osnovnu simbolizaciju, Kasirer naziva *simboličkom pregnancijom*. On kaže: „Dakle, pod 'simboličkom pregnancijom' treba podrazumevati način na koji jedan opazajni doživljaj, kao 'čulni' doživljaj, ujedno sadrži određeni neintuitivni 'smisao' i neposredno ga konkretno prikazuje“. Kasirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, treći deo, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1985, str. 177.

11 U tom smislu Kasirer prati samog Kanta, odnosno prelaz sa prve na drugu i treću *Kritiku*, proširenje važenja sudova *a priori* sa teorije i nauke na domene morala i estetskog iskustva. Up. Marx, W., „Cassirers Philosophie – ein Abschied von kantianisierender Letzbegründung?“, str. 76.

trebalo da razume razliku između mita i naučne teoreme, jer postoji unapred dati sistem, okvir, pristup s obzirom na koji se oni zahvataju.

Okvako shvaćeni simbolički oblici, međutim, kod Kasirera nisu tematizovani samo s obzirom na očigledne okvire teorije saznanja, već i s obzirom na njihovu istorijsku, konkretnu, promenljivu dimenziju: utoliko on preuzima rezultate medicine, etnologije, antropologije i drugih nauka.¹² Prelaz sa empirijskih istraživanja i interdisciplinarnosti na iznalaženje njima zajedničkih formi i zakonitosti, te obrazloženje njihovog ustrojstva kod Kasirera prerasta u osnovnu motivacionu nit celokupne njegove filozofije. U tom smislu Kasirer pretenduje na transcendenciju empirijskog, odnosno na to da istraži apriorne principe svih oblika simboličkog izražavanja u kulturi.¹³ Budući da se i nauka razume kao jedan od takvih simboličkih oblika, onda je i ona može posmatrati kao deo kulture.¹⁴

Drugim rečima, pojam simboličkih oblika bi sa jedne strane trebalo da objasni transcendentalno shvaćenu konstituciju našeg iskustva i saznanja, dok bi sa druge strane trebalo da zahvati i njihove povosno promenljive aspekte, kao i konkretne slučajeve. Ovu očigledno problematičnu poziciju Kasirer pokušava da utvrdi razradom pojma *funkcije*, koji vezuje za proizvođenje simbola, odnosno za simboličku reprezentaciju.¹⁵ Sa druge strane, međutim, isti problemski okvir može se naglasiti i tematizacijom pojma kulture, budući da on, kao mesto sistemskog jedinstva simboličkih oblika prema organskom modelu, baštini iste probleme koje u pogledu formalnog i konkretnog podrazumevaju i simbolički oblici.

12 Kasirer čak daje i pregled istorijskog razvoja simboličkih oblika, koji kreće od mita, a završava se naučnim saznanjem: takav razvoj očigledno je obeležen potezom koji polazi od manjka strukturne diferenciranosti, a ide ka sve izraženijoj racionalizaciji. Up. Naumann, B., „The Genesis of Symbolic Forms: Basis Phenomena in Ernst Cassirer's Works”, *Science in Context* 12, 4 (1999), str. 581. Ipak, ova razvojna perspektiva podređena je Kasirerovoj težnji da se istakne njihovo funkcionalno važenje – ni jedan od ovih simboličkih oblika ne sme se shvatiti kao osnova na koje se drugi mogu redukovati.

13 Up. Dupré, L., „Cassirer's Symbolic Theory of Culture and the Historicization of Philosophy”, u: C. Hamlin, J. M. Krois (ed.), *Symbolic Forms and Cultural Studies*, str. 36-37.

14 Up. Naumann, B., „The Genesis of Symbolic Forms: Basis Phenomena in Ernst Cassirer's Works”, str. 576.

15 Pojam funkcije Kasirer suprotstavlja pojmu supstancije već u svom prvom sistemskom delu, *Pojam supstancije i pojam funkcije*. Funkcija podrazumeva da se određeno predmetno područje iznutra pojmovno konstituiše i diferencira tako što se stvaraju pojmovni odnosi, a time i određeni sistemski okvir. U tako shvaćenom okviru svako pojedinačno iskustvo postaje reprezentativno za celinu iskustva, ono upućuje na totalitet. Up. Paetzold, H., *Ernst Kasirer zur Einführung*, str. 32-33; Marx, W., „Cassirers Philosophie – ein Abschied von kantianisierender Letzbegründung?”, str. 78.

SINTETIČKI KARAKTER KULTURE I PROBLEM FILOZOFIJE

Kasirerovo razumevanje simboličkih oblika, kakvo smo prethodno opisali, ima jedan naglašeno sintetički karakter: kako na nivou same percepcije, u neposrednosti zahvatanja, tako i gledano sistemski, s obzirom na unutrašnje ustrojstvo njegove filozofije, ovaj pojam obezbeđuje određeni stepen jedinstva u pogledu raznovrsnosti datog materijala iskustva. Međutim, sintetički karakter simboličkih oblika pokazuje se i kao *dijalektički*, pri čemu se Kasirer neposredno poziva na Hegela.¹⁶ Iako ne pristaje na hegelijansku poziciju u celini, već ovu dijalektiku razumeva kao odnos celine i delova, formalnog i sadržajnog u njihovom kontinuiranom međusobnom saodređivanju, Kasirer dijalektičnost simboličkih oblika tvrdi i za njihove međusobne odnose, i to kako u sinhronijskom, tako i u dijahronijskom smislu, u pogledu na faze njihovog razvoja.¹⁷ S obzirom na to, sada iznova možemo pitati da li pojam kulture prevazilazi organičenja pojma simboličkih oblika i, ako da, na koji način? Drugim rečima, ako su sami simbolički oblici ovde shvaćeni kao dijalektički ustrojeni, te su i njihovi međusobni odnosi shvaćeni na isti način, da li onda u ovako koncipiranoj dijalektici možemo naći rešenje za razumevanje pojma kulture, odnosno za sistemsko utemeljenje Kasirerove filozofije?

Kulturu Kasirer razumeva kao prvi produkt ljudskog delovanja, ljudskog duha. Takva kultura nastaje iz života, iz prirode, odnosno polazeći od njih, ali, iako prirodi suprotstavljena kao proizvod ljudske delatnosti, ona ipak uvek ostaje upućena na nju.¹⁸ Tako shvaćen duhovni akt onda se dalje putem simboličkog akta transformiše u različite kulturne oblike, te pojam kulture kod Kasirera podrazumeva i samoostvarenje duha, promene i izgradnju svih simboličkih oblika. Za Kasirera, međutim, razvoj simboličkih oblika kao samoostvarenja duha podrazumeva i napredovanje svesti tog duha o sopstvenim oblicima i funkcijama, jednu vrstu samosaznanja: iako hegelijanska u svojoj osnovi, ova postavka razlikuje se od Hegelove po tome što su ovi oblici samoostvarenja za sam duh prozirni u svojim značenjima, a ne od njega otuđeni.¹⁹ Simbolički oblici kulture moraju se, dakle, razumeti dvostruko, dijalektički:

---

16 Dijalektički karakter simboličkih oblika posledica je dijalektičkog karaktera samog života, iz kog potiču. Up. Bayer, T. I., *Cassirer's Metaphysics of Symbolic Forms. A Philosophical Comentary*, Yale University Press, New Haven/London, 2001, str. 58, 63.

17 Up. Verene, D. P., „Cassirer's Concept of a *Philosophy of Human Culture*“, str. 20. Kasirerov otklon od Hegela vidljiv je u njegovom odbijanju da bilo koji od simboličkih oblika proglaši za noseći ili vodeći, za onaj na koji bi se ostali mogli ili morali svoditi.

18 Up. Bayer, T. I., *Cassirer's Metaphysics of Symbolic Forms*, str. 59.

19 Up. Paetzold, H., *Ernst Kasirer zur Einführung*, str. 22-27.

sa jedne strane, oni su oblici objekta kao oblici njegovog mogućeg saznanja i zahvatanja, ali su takođe, sa druge strane, istovremeno i oblici samosaznanja.

Ukoliko onda Kasirerovu filozofiju kulture razumemo kao filozofiju simboličkih oblika, a time i kao filozofiju samosaznanja, problem odnosa pojma kulture i pojma simboličkih oblika možemo rešiti na sledeći način. Naime, ovako shvaćena filozofija, u skladu sa načinom na koji su kod Kasirera određeni njeni osnovni pojmovi, ne može biti puki sistem: ukoliko bi ona to bila, onda ne bismo mogli govoriti o naprednosti simboličkih oblika, budući da bismo jedan od njih, po pretpostavci logiku, ipak posredno uveli kao vodeći i fundamentalni.²⁰ Ipak, iako nije sistem, ova filozofija je i dalje sistematična u svom karakteru – i to sistematična u prethodno ocrtanom dijalektičkom smislu. Drugim rečima, odnos između pojma kulture i pojma simboličkih oblika dijalektički je i on to mora biti, budući da smo kulturu prethodno odredili kao mesto jedinstva različitih simboličkih oblika, a njihove odnose predstavili kao dijalektičke. To, međutim, ne znači da je pojam kulture prosto opšti naziv za skup simboličkih oblika, već da je sama kultura, kao takva, simbolička, sintetička i dijalektička.²¹ Pojam kulture se, dakle, kod Kasirera sadržinski iscrpljuje u nizu svojih ozbiljenja shvaćenih kao simbolički oblici; razlika među njima je više teorijska nego sadržinska.

Međutim, ukoliko je ova razlika teorijska, te ukoliko govorimo o jednoj *filozofiji kulture*, odnosno o filozofiji simboličkih oblika *kao* o filozofiji kulture, time se dalje tvrdi da je teorijski, misaoni zahvat ovih simboličkih oblika kao takvih moguć isključivo filozofskim putem. Drugim rečima, ukoliko je nauka i sama shvaćena kao jedan od simboličkih oblika, a pod naukom se podrazumeva i njoj primeren teorijski stav, postavlja se pitanje kako se može na teorijski način reflektovati na ono što čini osnove teorije, u ovom slučaju na njen karakter simboličkog oblika? Ili, drugačije, kakav bi misaoni zahvat omogućio da se simbolički oblici adekvatno obrade, a da se toj obradi ne nametne ni jedan od njih kao vodeći i dominantan, kao u slučaju prethodno pomenute logike? Ukoliko je filozofija kulture naznačena kao takav misaoni pristup simboličkim oblicima, može li se otuda zaključiti nešto o karakteru same filozofije? Drugim rečima, može li se tvrditi da za Kasirera filozofija

20 Up. Verene, D. P., „Cassirer's Concept of a *Philosophy of Human Culture*”, str. 25.

21 U tom smislu kultura više ne predstavlja domen neprolaznih dela umetnosti, niti univerzalnu sferu vrednosti u neokantovskom smislu, već sferu konkretnih značenja, smisla i delovanja; pojam kulture tako zamenjuje staru ideju univerzalnosti razuma. Up. Krois, J. M., „Philosophy of Culture and Cultural Studies: Ernst Cassirer and the Paradigm Change in the 'Humanities'”, str. 21.

mora biti jedna filozofija kulture? Napokon, ukoliko je tako, kakve posledice taj zaključak povlači za samo razumevanje kulture kod Kasirera?

Filozofija se, za Kasirera, ne može jednoznačno posmatrati kao jedan od simboličkih oblika. Preciznije, funkcija filozofije je u tome da misaono zahvati sve domene kulture, odnosno sve simboličke oblike; utoliko Kasirer često svoj filozofski projekat označava kao jedan sistemski pregled.²² Ipak, ona to čini uz pomoć sva tri fundamentalna modusa simbolizacije, koji prema Kasirerovoj analizi predstavljaju tri načina zahvatanja smisla posredovanog iskustvom.²³ Drugim rečima, filozofija, slično kao i kultura, sadržinski ne zahvata ništa drugo do ono što je zahvaćeno putem samih simboličkih oblika. Međutim, u načinu na koji pristupa svom predmetu, celokupnom domenu kulture, ona se, iako počiva na istim funkcijama na kojima počivaju i simbolički oblici, postavlja drugačije – postavlja se sintetički na višem nivou. Filozofija, dakle, nije prosto jedan simbolički oblik među drugima, već ona predstavlja način da se celokupna raznovrsnost materijala iskustva i njegovih oblika misaono zahvati u svom jedinstvu; upravo stoga ona može i mora biti sistematična, ali nikako ne i sistem.²⁴

Filozofija, dakle, ne pristupa objektima našeg iskustva neposredno, niti implicira osoben domen njihovog zahvatanja, poput simboličkih oblika; ona objektima iskustva pristupa posredno, *putem* simboličkih oblika. Drugim rečima, filozofija predstavlja mogućnost da se zađe u unutrašnju strukturu samih simboličkih oblika, te da se na takav način svaki od njih zahvati u svom osobenom karakteru i načinu oblikovanja iskustva.²⁵ Istovremeno, ona takođe omogućava i da se u istom domenu sagleda i ono što im je svima zajedničko, odnosno njihovi međusobni odnosi, budući da se filozofsko mišljenje ne može identifikovati ni sa jednim od simboličkih oblika u konkretnom, te stoga nije ni zatvoreno unutar bilo kog od njih.

U tom smislu simbol kod Kasirera preuzima mesto koje je tradicionalno zauzimao pojam, ili, preciznije, logika: iako se najpre bavio problemima izgradnje nauke, u osnovnom neokantovskom duhu, Kasirer je vremenom uočio da se problem smisla, koji je u tom kontekstu izdvojen i naglašen, s obzirom

22 Up. Verene, D. P., „Cassirer’s Concept of a *Philosophy of Human Culture*”, str. 25.

23 Kasirer razlikuje tri osnovne simboličke funkcije, funkciju izražavanja [*Ausdrucksfunktion*], funkciju predstavljanja [*Darstellungsfunktion*] i funkciju označavanja, značenja [*Bedeutungsfunktion*]; ovo razlikovanje predstavlja osnov za međusobno diferenciranje simboličkih oblika. U načelu, svaki od simboličkih oblika trebalo bi da za svoj osnov ima jednu od ovih simboličkih funkcija. Up. Paetzold, H., *Ernst Kasirer zur Einführung*, str. 45-48.

24 Up. Bayer, T. I., *Cassirer’s Metaphysics of Symbolic Forms*, str. 193.

25 Up. Isto, str. 190.

na stvarno iskustvo pojavljuje u mnogim različitim oblicima, koji ne moraju odgovarati formi naučnog saznanja. Drugim rečima, značenje i smisao, koji obeležavaju naše iskustvo, ne mogu se svesti na teorijski oblik pojma, već mogu imati i drugačije vidove, poput predstave ili izraza.²⁶ Stoga Kasirer centririra problemski i pojmovni par čulnosti i smisla (*Sinnlichkeit/Sinn*), pri čemu se smisao zahvata pojmom simbola: budući da ono čulno već posreduje nekakav smisao, onda ono nije puki čulni opažaj, već simbol. Simbol, tako, ovde predstavlja ono *transcendentalno invarijantno*, on je osnovni oblik, struktura različitih empirijskih sadržaja.²⁷

Pojam simbola, dakle, treba da predstavlja teorijsku formaciju koja može da adekvatno zahvati sve različite oblike smisla. Međutim, takva promena implicira i promenu u načinu formulisanja i razumevanja karaktera same filozofije, čije će unutrašnje ustrojstvo onda imati simbolički, a ne logički, striktno pojmovni karakter. Kako smo videli, zbog toga Kasirer i može da tvrdi da filozofija podrazumeva sva tri fundamentalna oblika simbolizacije. Utoliko, dakle, filozofija nije sistem, već je sistematična, ova njena sistematičnost ima simbolički karakter, što za Kasirera podrazumeva sintetičku funkciju i dijalektički odnos saodređivanja delova i celine, bez naknadnog *Aufhebung*-a.

Ukoliko je tako, onda možemo zaključiti da pojam kulture, kao mesto jedinstva simboličkih oblika, zaista i predstavlja mesto sistemskog jedinstva Kasirerove filozofije: kultura ovde mora da se razume kao specifičan *filozofski terminus technicus*, koji istovremeno podrazumeva i razrađuje i više uobičajena značenja ovog pojma. Kao mesto sistemskog jedinstva sistematične, ali ne i sistemske filozofije, teorijske razrade simboličkih oblika, ovaj pojam je u svom karakteru sličan pojmu simboličkih oblika, ali to ne govori protiv, već upravo u korist njegovog sistemskog položaja. Naime, budući da ova filozofija nije izgrađena prema logičkom, deduktivnom modelu, onda njen centralni pojam ne sme da se posmatra na tome primeren način. Naprotiv, on za Kasirera upravo sopstvenim ustrojem izražava osnovu kako same kulture, kao sfere datosti smisla ljudskog iskustva, tako i mogući način pristupa njenom istraživanju. Napokon, s obzirom na prethodne analize sada možemo tvrditi i to da za Kasirera *filozofija mora biti filozofija kulture*, jer takva filozofija

26 Up. Krois, J. M., „Problematik, Eigenart und Aktualität der Cassirerschen Philosophie der symbolischen Formen“, u: H. J. Braun, H. Holzhey, E. W. Orth (hrsg.), *Über Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen Formen*, str. 17, 22.

27 Up. Marx, W., „Cassirers Philosophie – ein Abschied von kantianisierender Letztbegründung?“, str. 79-80. Simbol, dakle, posreduje mnoštvo čistih kategorija značenja na strukturiran način – ove kategorije su uslovi postavljanja određene realnosti. Up. Kasirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, treći deo, str. 249-250.

kulture, kao razrada i proširenje Kantovog projekta, podrazumeva i jedno *razmatranje mišljenja uopšte*.²⁸

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kasirerova filozofija kulture, s obzirom na duh epohe u kom je nastala, često se posmatra kao reakcija na preispitivanje evropske racionalnosti.²⁹ Jedno od centralnih mesta takvog preispitivanja bila je metafizika; stoga ne iznenađuje što je za Kasirera upravo kultura trebalo da preuzme tradicionalno mesto metafizike, odnosno da filozofija kulture postane nova i drugačija prva filozofija.³⁰ Ovaj Kasirerov potez može se učiniti neobičnim, budući da je on u više navrata kritikovao tradicionalnu metafiziku kao supstancionalizovanje saznanja i pojmovnosti. Ipak, celokupna Kasirerova filozofija vođena je jednim u osnovi metafizičkim interesom – pitanjem o čoveku, njegovom postojanju i svetu u kom on obitava.

Osoben način na koji Kasirer preoblikuje ovo pitanje kao metafizičko, odnosno na koji daje odgovor na njega, orijentisan je prema području kulture: pitanje o čoveku prenosi se na pitanje o svetu putem kategorije smisla, kojom se svet postavlja u antropomorfni kontekst.³¹ Kako smo videli, cilj ovakve „nove metafizike” više je u dopuštanju raznolikih oblika simboličkog zahvatanja i važenja sveta, nego u traženju njegove uniformnosti; utoliko se može tvrditi da je sistematičnost filozofije simboličkih oblika shvaćena kao regulativni princip njenog razvoja, a ne kao neko arhitektonsko postavljanje.³²

To, međutim, ne znači da projekat filozofije kulture kao „nove metafizike” ne pretenduje na sistematičnost i iznalaženje unutrašnjeg jedinstva ovakvog simboličkog mnoštva. Naprotiv; svoj projekat Kasirer postavlja u analogiji sa Kantovom *Kritikom moći suđenja* i s obzirom na njen sistemski položaj u kritičkoj filozofiji uopšte. U tom smislu Kasirer želi da pokaže kako proizvođenje simbola, kulturna produkcija, podrazumeva i sledi određenu sistema-

28 Up. Poma, A., „Ernst Cassirer: Von der Kulturphilosophie zur Phänomenologie der Erkenntnis”, u: *Über Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen Formen*, str. 89.

29 Up. Lofts, S. G., *Ernst Cassirer: A 'Repetition' of Modernity*, State University of New York Press, 2000, str. 23-34.

30 Up. Orth, E. W., „The Modern Concept of Culture as Indicator of a Metaphysical Problem”, u: C. Hamlin, J. M. Krois (ed.), *Symbolic Forms and Cultural Studies*, str. 28. Poznato je, takode, da je Kasirer nameravao da četvrti, neobjavljeni deo svog centralnog dela, *Filozofije simboličkih oblika*, naslovi kao *Metafizika simboličkih oblika*.

31 Up. Isto, str. 29-33; Bayer, T. I., *Cassirer's Metaphysics of Symbolic Forms*, str. 192.

32 Up. Poma, A., „Ernst Cassirer: Von der Kulturphilosophie zur Phänomenologie der Erkenntnis”, str. 90.

tiku, koja zapravo izražava slobodu ljudske delatnosti. Veći deo Kasirerove filozofije zapravo je posvećen pokušaju da se ovakva pretpostavka opravda.

Napokon, proširenje kritičke filozofije sa sazajno-teorijskog na ostale aspekte ljudskog iskustva i kulture predstavlja za Kasirera oslobodjenje od naivnog, realističkog pogleda na svet; u odnosu na samog Kanta, ono pretenduje na dalje dosledno sprovođenje transcendentnog metoda.³³ Posredovan učenjem Hermana Koena, Kasirerov stav više ne uzima prirodu kao predmet teorije saznanja, već kao takav predmet vidi naše saznanje prirode, koje predstavlja apriorni temelj za saznanje svih predmeta, pa i predmeta prirode. Drugim rečima, Kasirer naglašava značaj *jedinstva svesti*, koje razumeva kao *jedinstvo sintetičkih uslova saznanja bilo kog predmeta*: utoliko jedinstvo svesti predstavlja mogućnost principijelnog objašnjenja celokupnog ljudskog iskustva, odnosno njegove raznovrsnosti i mnogostrukosti.³⁴ Takvo jedinstvo svesti, kako smo videli, za svoj predmet istraživanja ima upravo filozofija kulture, a sam pojam kulture u tom okviru predstavlja njen pregnantni simbol i izraz.

LITERATURA

- Bayer, T. I., *Cassirer's Metaphysics of Symbolic Forms. A Philosophical Comentary*, Yale University Press, New Haven/London, 2001.
- Cassirer, E., *Substanzbegriff und Funktionsbegriff. Untersuchungen über die Grundfragen der Erkenntniskritik*, Bruno Cassirer Verlag, Berlin, 1910.
- Dupré, L., „Cassirer's Symbolic Theory of Culture and the Historicization of Philosophy”, u: C. Hamlin, J. M. Krois (ed.), *Symbolic Forms and Cultural Studies. Ernst Cassirer's Theory of Culture*, Yale University Press, New Haven/London, 2004.
- Kajon, I., „Das Problem der Einheit des Bewußtseins im Denken Ernst Cassirers”, u: H. J. Braun, H. Holzhey, E. W. Orth (hrsg.), *Über Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen Formen*, Suhrkamp, Frankfurt am Mein, 1988.
- Kasirer, E., *Ogled o čovjeku: uvod u filozofiju ljudske kulture*, Naprijed, Zagreb, 1978.
- Kasirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, prvi deo, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1985.
- Kasirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, drugi deo, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1985.

³³ Up. Isto, str. 92.

³⁴ Up. Kajon, I., „Das Problem der Einheit des Bewußtseins im Denken Ernst Cassirers”, u: H. J. Braun, H. Holzhey, E. W. Orth (hrsg.), *Über Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen Formen*, str. 249-253.

- Kasirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, treći deo, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1985.
- Kasirer, E., *Problem saznanja u filozofiji i nauci novijeg doba*, prvi tom, IKZS, Sremski Karlovci/Novi Sad, 1998.
- Kasirer, E., *Problem saznanja u filozofiji i nauci novijeg doba*, drugi tom, IKZS, Sremski Karlovci/Novi Sad, 1999.
- Kasirer, E., *Problem saznanja u filozofiji i nauci novijeg doba*, treći tom, IKZS, Sremski Karlovci/Novi Sad, 2000.
- Kasirer, E., *Problem saznanja u filozofiji i nauci novijeg doba*, četvrti tom, IKZS, Sremski Karlovci/Novi Sad, 2001.
- Kasirer, E., *Kant: život i učenje*, Hinaki, Beograd, 2006.
- Knjazev-Adamović, S., „Predgovor”, u: Kasirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, prvi deo, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1985.
- Krois, J. M., „Problematik, Eigenart und Aktualität der Cassirerschen Philosophie der symbolischen Formen”, u: H. J. Braun, H. Holzhey, E. W. Orth (hrsg.), *Über Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen Formen*, Suhrkamp, Frankfurt am Mein, 1988.
- Krois, J. M., „Philosophy of Culture and Cultural Studies: Ernst Cassirer and the Paradigm Change in the 'Humanities'”, u: G. Foss, E. Kasa (ed.), *Forms of Knowledge and Sensibility. Ernst Cassirer and the Human Sciences*, Høyskole Forlaget, Bergen, 2002.
- Lofts, S. G., *Ernst Cassirer: A 'Repetition' of Modernity*, State University of New York Press, 2000.
- Marx, W., „Cassirers Philosophie – ein Abschied von kantianisierender Letzbegründung?”, u: H. J. Braun, H. Holzhey, E. W. Orth (hrsg.), *Über Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen Formen*, Suhrkamp, Frankfurt am Mein, 1988.
- Naumann, B., „The Genesis of Symbolic Forms: Basis Phenomena in Ernst Cassirer's Works”, *Science in Context* 12, 4 (1999)
- Orth, E. W., „The Modern Concept of Culture as Indicator of a Metaphysical Problem”, u: C. Hamlin, J. M. Krois (ed.), *Symbolic Forms and Cultural Studies. Ernst Cassirer's Theory of Culture*, Yale University Press, New Haven/London, 2004.
- Paetzold, H., *Ernst Kasirer zur Einführung*, Junius Verlag, Hamburg, 2002.
- Poma, A., „Ernst Cassirer: Von der Kulturphilosophie zur Phänomenologie der Erkenntnis”, u: H. J. Braun, H. Holzhey, E. W. Orth (hrsg.), *Über Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen Formen*, Suhrkamp, Frankfurt am Mein, 1988.

Verene, D. P., „Cassirer’s Concept of a *Philosophy of Human Culture*”, u: C. Hamlin, J. M. Krois (ed.), *Symbolic Forms and Cultural Studies. Ernst Cassirer’s Theory of Culture*, Yale University Press, New Haven/London, 2004.

Schwemmer, O., „Symbolic Worlds and the Unity of Mind”, u: C. Hamlin, J. M. Krois (ed.), *Symbolic Forms and Cultural Studies. Ernst Cassirer’s Theory of Culture*, Yale University Press, New Haven/London, 2004.

UNA POPOVIĆ

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

CASSIRER’S UNDERSTANDING OF CULTURE.

Philosophy of Symbolic Forms as Philosophy of Culture

Abstract: Cassirer’s understanding of culture is in this essay analyzed on the basis of his entire philosophy, i.e. concerning its central position in its composition. The concept of culture represents systematic unity of Cassirer’s project of philosophy of symbolic forms, understood as philosophy of culture. In this context concept of culture is analyzed on the basis of its relationship with the concept of symbolic forms, i.e. concerning the possibility of their adequate theoretical understanding, which is given solely as philosophy of culture.

Keywords: Ernst Cassirer, culture, philosophy of culture, philosophy of symbolic forms, simbolization

Primljeno: 28.8.2014.

Prihvaćeno: 1.12.2014.